

Agnieszka Kozerska

SAMOKSZTAŁCENIE STUDENTÓW PEDAGOGIKI – PRÓBA TYPOLOGII

Wstęp

Studiowanie to według słownika języka polskiego *dokładne, gruntowne poznawanie, dociekanie za pomocą analizy naukowej*, a także *uczenie się na wyższej uczelni*¹. Łacińskie *studium* oznacza tyle, co badanie, nauka. Studiowanie w uczelni wyższej to przede wszystkim samodzielna praca studenta wspierana przez nauczyciela akademickiego. Samodzielność studenta nie jest jednak pojęciem jednoznacznym. Według M. Malewskiego (2010) można wyróżnić trzy jakościowo odmienne sposoby pracy z osobami dorosłymi. Są to dydaktyki: technologiczna, humanistyczna i krytyczna. Każdy z tych modeli inaczej odpowiada na pytanie, kim jest osoba dorosła i jakiej wiedzy należy jej dostarczyć. A z odpowiedzi na te pytania można z kolei wywnioskować, jak pojmowana jest samodzielność osoby uczącej się oraz samokształcenie w ramach procesu kształcenia. W przypadku dydaktyki technologicznej o charakterze procesu edukacyjnego, o rolach i zadaniach uczestników tego procesu rozstrzyga koncepcja wiedzy obiektywnej (Malewski, 2010). Wiedza obiektywna, czyli Popperowski *Świat Trzeci* (Popper, 1992) jest tutaj źródłem treści kształcenia. Treści te są transmitowane przez nauczyciela do umysłu ucznia. W modelu dydaktyki technologicznej to nauczyciel jest osobą odpowiedzialną za wyniki uczenia się. Jego zadaniem jest takie zorganizowanie procesu kształcenia, dobór takich metod i form pracy, aby kształcenie było jak najbardziej efektywne. Samokształcenie studentów w modelu technologicznym to samodzielna praca nad zagadnieniami sformułowanymi przez nauczyciela. Studenci dążą do przyswojenia wiedzy zawartej w podręcznikach, starają się wiernie reprodukcować treści omówione na zajęciach lub zawarte w podręcznikach. Samodzielność jest więc tutaj rozumiana jako praca bez pomocy nauczyciela nad zagadnieniami przez nauczyciela wskazanymi lub przez niego sformułowanymi. Z kolei w modelu dydaktyki humanistycznej rezygnuje się z dominacji nauczyciela. Samodzielność studenta w tym modelu przejawia się między innymi w tym, że sprawuje on kontrolę nad całym procesem uczenia się. Wspólnie z nauczycielem planuje przebieg uczenia się. W modelu humanistycznym ważniejszy od rezultatu uczenia się jest sam proces dochodzenia do wiedzy, ważna jest umiejętność rozwiązywania problemów. Edukacja ma wspierać rozwój osób studiujących, a realizuje

¹ *Słownik języka polskiego*, Szymczak M. (red.), t. 3, PWN, s. 358.

się to przez fakt, że przedmiotem dialogu w edukacji jest doświadczenie życiowe uczących się (Malewski, 2010, s. 29). Trzecim omawianym przez Malewskiego modelem jest model krytyczny. Wiedza nie jest w tym przypadku traktowana jako obiektywna. Jest ona zakodowana w życiowym doświadczeniu osób uczących się (tamże). Podstawowym kryterium efektywności edukacji jest w modelu krytycznym uczynienie ucznia zdolnym do zmiany własnego życia (emancypacji). Emancypacja jest „świadomą niezgodą na repertuar ról oferowanych przez istniejący porządek społeczny, zadanych do wypełnienia na podstawie atrybutów tkwiących w pochodzeniu społecznym, kondycji fizycznej i tym podobnych” (Czerepaniak-Walczak 2006, s. 118). Samodzielność studenta w tym modelu jest związana z osiąganiem dorosłości pojmowanej jako wewnętrzna autonomia, niezależność w sądach i opiniach.

Wątek dotyczący sposobów rozumienia samokształcenia w ramach procesu kształcenia w szkole wyższej można podejmować, przyjmując różne perspektywy. Jedną z nich jest perspektywa osób studiujących. Taką perspektywę przyjąłem w tym artykule. Według Małego Rocznika Statystycznego w roku szkolnym 2009/2010 ponad połowa młodzieży polskiej w wieku 19–24 lat studiowała w uczelniach wyższych². Mamy więc do czynienia z umasowaniem kształcenia na tym poziomie. Dostęp do szkół wyższych został otwarty dla szerokich mas społecznych, towarzyszy temu zanik selekcji wewnątrz tych szkół. W związku z tym interesujące może wydać się pytanie o zaangażowanie współtwórców kształcenia w szkole wyższej (nauczycieli i studentów). W artykule zajmuję się zaangażowaniem studentów pedagogiki. Co ósmy student w Polsce studiuje pedagogikę. Absolwenci studiów pedagogicznych muszą być przygotowani do pracy w różnych środowiskach wychowawczych, ich kształcenie powinno uwzględniać złożoność i zmienność warunków, w jakich będą pracować. Niezbędne jest więc wyposażenie przyszłych pedagogów w rzetelną wiedzę teoretyczną – interdyscyplinarną wiedzę z zakresu nauk humanistycznych, ale także ważne jest jej odniesienie do praktycznych wymiarów przyszłych zadań społeczno-zawodowych (Śliwerski, 2008). Obok pamięciowego opanowywania wiedzy teoretycznej ważna jest też umiejętność rozwiązywania problemów wynikających z praktyki pedagogicznej w oparciu o posiadaną wiedzę. „Poznanie pedagogiczne ma charakter relatywny, względny, jest otwarciem na różnorodność myślenia i wielość możliwych interpretacji. Implikuje to potrzebę kształtowania otwartej, krytycznej, niedogmatycznej postawy studenta” (Kotusiewicz, 1991, s. 46). Zawód pedagoga wymaga twórczej postawy, która przejawia się w formie nowatorstwa pedagogicznego, działalności badawczej związanej z próbami eksperymentalnymi, badaniem w działaniu (Palka 2010).

² http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_oz_maly_rocznik_statystyczny_2010.pdf.

Sposób, w jaki studenci podejmują samokształcenie w ramach kształcenia w szkole wyższej oraz sposób, w jaki rozumieją ten proces zależy od wielu czynników. Walentyna Wróblewska (2008) na podstawie analizy literatury przedmiotu wymienia na przykład takie grupy uwarunkowań autoedukacji jak: osobowościowe, pedagogiczne, środowiskowe, społeczne. W przypadku samokształcenia w ramach procesu kształcenia w szkole wyższej istotne znaczenie ma model pracy nauczyciela akademickiego ze studentami, przyjmowane zarówno przez nauczycieli, jak i studentów założenia dotyczące studiowania. Maria Czerepaniak-Walczak (2006) wymienia trzy grupy założeń (trzy paradygmaty) dotyczące treści kształcenia. Odpowiadają one w pewnym sensie omówionym wcześniej modelom opisanym przez Malewskiego. Założenia składające się na paradygmat techniczny to między innymi przekonanie, że treści kształcenia powinny być odwzorowaniem wiedzy zgromadzonej w wyniku badań pozytywistycznych, ściśle określają co ma być nauczane przez nauczycieli. Uczenie się studentów jest więc w takim przypadku nastawione na odtwarzanie wzorów prezentowanych przez nauczyciela albo znalezionych w literaturze. Jak zauważa Czerepaniak-Walczak (tamże, s. 164) ten paradygmat występuje coraz mocniej w polskich szkołach wyższych, a przejawia się między innymi w standaryzacji programów kształcenia, podporządkowaniu treści kształcenia sylwetce absolwenta, ujednoczeniu w skali całego kraju treści przedmiotów umieszczonych administracyjnie w standardach. Z kolei paradygmat praktyczny bazuje na liberalnych ideach społeczeństwa. Uczestnicy procesu kształcenia mają status udziałowców. Edukacja jest jednym z pól realizacji wolnego rynku. Przyjmuje się, że zarówno kontekst, w jakim przebiega proces, a także uczestnicy są unikatowi. Decyzje dotyczące treści kształcenia są podejmowane na podstawie ewaluacji (zbieraniu opinii uczestników). Trzecią grupą założeń jest paradygmat krytyczny. W tym przypadku źródłem treści kształcenia są naturalne warunki życia uczestników interakcji edukacyjnych, ich doświadczenie. Treści te są wynikiem wynegocjowanych wyborów uczestników, są one czynnikiem wywoływania zmiany w świecie życia uczniów (studentów).

Kształcenie na poziomie współczesnej szkoły wyższej opiera się głównie na założeniach dotyczących treści kształcenia składających się na paradygmat techniczny (tamże, s. 164–165), zawiera głównie elementy modelu technologicznego i humanistycznego (np. wiedza zdobywana w trakcie studiów jest w tych dwóch przypadkach rozumiana jako „obiektywna”). Mówiąc o samokształceniu w ramach procesu kształcenia w szkole wyższej, używa się pojęcia „nauka własna”, co oznacza samodzielną pracę studenta nad zagadnieniami związanymi z tymi, które omawiane są na zajęciach dydaktycznych, odbywającą się poza tymi zajęciami (por. J. Zborowski, 1976). Nauka własna nie zawsze jest aktywnością skoncentrowaną jedynie na wykonywaniu zadań wyznaczonych przez nauczycieli akademickich, ale

wiąże się też z realizowaniem własnych pasji i zainteresowań poznawczych studenta (S. Palka 2010), nauka własna może wykraczać poza treści wskazane przez nauczyciela. W przeprowadzonych badaniach analizowałam postawy studentów wobec tak rozumianego samokształcenia (nauki własnej).

Cel i metoda badań

W przeprowadzonych przeze mnie badaniach podjęłam próbę ustalenia, **jakie są typy postaw studentów wobec samokształceniu w ramach procesu dydaktycznego w szkole wyższej?** Celem badania jest zatem wyodrębnienie, a następnie opisanie grup studentów o różnych sposobach postrzegania tego rodzaju samokształcenia. W analizach wykorzystałam statystyczną metodę – analizę skupień. W badaniach wykorzystałam narzędzie badawcze – dyferencjał semantyczny, który składał się z 19 bipolarnych skal przymiotnikowych (np. łatwa – trudna). Studenci poproszeni zostali o scharakteryzowanie ich nauki własnej przez wybór punktów na podanych skalach. Liczby na skali oznaczały nasilenie cechy, jaką badani przypisywali pojęciu „nauka własna”. Liczba 0 oznaczała brak zdecydowania respondenta, wybór liczby 2 na skali oznaczał, że respondent *zdecydowanie* charakteryzuje swoją naukę własną za pomocą określenia z prawego końca skali; wybór liczby –2 oznaczał zdecydowany wybór określenia z lewego końca skali. Wybór liczby 1 lub –1 oznaczał, że nieznacznie przeważa określenie z prawego (lub odpowiednio – z lewego) końca skali.

Uczestnicy

W badaniach, prowadzonych w maju i październiku 2010 roku, uczestniczyły 233 osoby studiujące pedagogikę w Akademii im. J. Długosza w Częstochowie. Byli to studenci pierwszego roku studiów pierwszego stopnia i studenci pierwszego roku studiów drugiego stopnia. Kompletnie dane zostały zebrane od 199 osób i wypowiedzi tych respondentów brane były pod uwagę w dalszej analizie. Wiek badanych mieści się w przedziale od 19 do 46 lat, przy czym zdecydowaną większość stanowiły osoby w wieku 19 do 25 lat (88%). Większość respondentów (89%) stanowiły kobiety, co wynika ze specyfiki kierunku, jakim jest pedagogika. Co druga osoba badana mieszka na wsi (48%), co druga osoba badana pracuje (49%). Około połowa (53%) to osoby studiujące w trybie stacjonarnym, pozostali – 47% w trybie niestacjonarnym. W badanej grupie znalazło się 52% osób rozpoczynających studia – studentek (studentów) pierwszego roku studiów pierwszego stopnia i 48% osób z dłuższym stażem studiowania – studentek (studentów) pierwszego roku studiów drugiego stopnia.

Znaczenia nadawane samokształceniu w ramach procesu kształcenia w szkole wyższej – wyniki badań

Wymiary percepcji nauki własnej

Aby sprawdzić, na jakich wymiarach badane osoby opisują naukę własną, posłużyłam się analizą czynnikową z rotacją ortogonalną. Z przeprowadzonej analizy wynika, że studenci opisują swoją naukę własną na wymiarach, które można określić jako:

- 1) przekonanie o wartości nauki własnej (czynnik 1),
- 2) pokonywanie trudności związanych z nauką własną (czynnik 2),
- 3) planowanie (organizowanie) nauki własnej (czynnik 3),
- 4) niezależność myślenia studentów, związana z nauką własną (czynnik 4),
- 5) zaangażowanie emocjonalne w naukę własną (czynnik 5).

Poszczególne pozycje kwestionariusza i ładunki czynnikowe (wyższe od 0,4) po rotacji VARIMAX zostały przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Wyniki analizy czynnikowej pozycji składających się na kwestionariusz wykorzystany w badaniach

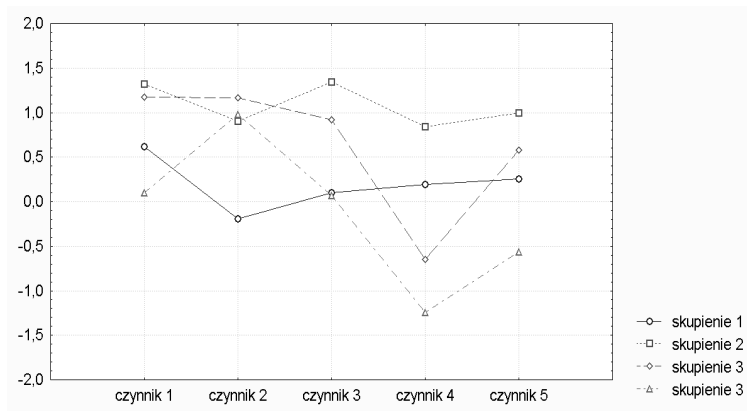
Rodzaj skali	Czynnik				
	1	2	3	4	5
NIEWAŻNA – WAŻNA	0,644				
NIEPOTRZEBNA – POTRZEBNA	0,784				
ZBĘDNA – NIEZBĘDNA	0,690				
NIEEFEKTYWNA – EFEKTYWNA	0,409				
WYMUSZONA – NIEWYMUSZONA	0,630				
NUDNA – CIEKAWA					0,521
NIEBUDZĄCA EMOCJI – DOSTARCZAJĄCA EMOCJI					0,760
ODTWÓRCZA – TWÓRCZA					0,575
ZWYKLE ZWIĄZANA Z WYKORZYSTANIEM JEDNEGO ŹRÓDŁA INFORMACJI – ZWIĄZANA Z WYKORZYSTANIEM INFORMACJI Z WIELU ŹRÓDEŁ					0,525
NIEZORGANIZOWANA – ZORGANIZOWANA			0,811		
NIESYSTEMATYCZNA – SYSTEMATYCZNA			0,629		
NIEPRZEMYŚLANA – PRZEMYŚLANA			0,666		

NIESAMODZIELNA – SAMODZIELNA			0,590		
ODBYWAJĄCA SIĘ W TRUDNYCH WARUNKACH – ODBYWAJĄCA SIĘ W ODPOWIEDNICH WARUNKACH			0,557		
OPARTA NA UCZENIU SIĘ PAMIĘCIOWYM – OPARTA NA ROZWIĄZYWANIU PROBLEMÓW				0,648	
SZTYWNO TRZYMAJĄCA SIĘ WSKAZÓWEK NAUCZYCIELA – WYKRACZAJĄCA POZA WSKAZÓWKI NAUCZYCIELA				0,800	
NIEZABIERAJĄCA DUŻO CZASU – CZASOCHŁONNA		-0,720			
ŁATWA DO POGODZENIA Z INNYMI OBOWIĄZKAMI – TRUDNA DO POGODZENIA Z INNYMI OBOWIĄZKAMI		-0,763			
ŁATWA – TRUDNA		-0,813			
Udział	14%	11%	15%	8%	10%

Źródło: badania własne.

Typy postaw studentów wobec samokształcenia (nauki własnej)

W celu zbadania, jakie grupy studentów można wyróżnić, biorąc pod uwagę ich postawy wobec samokształcenia w ramach procesu kształcenia w szkole wyższej, zastosowałam analizę skupień (metodę k-średnich). Jest to metoda pozwalająca na pogrupowanie badanych osób w taki sposób, aby osoby należące do jednej grupy (do tego samego skupienia) były jak najbardziej podobne do siebie i jednocześnie jak najmniej podobne do osób z pozostałych grup (skupień). Zmiennymi, które brane były pod uwagę podczas grupowania są wymiary, na których studenci opisywali naukę własną – czynniki wyróżnione na drodze przeprowadzonej wcześniej analizy czynnikowej. Wartości zmiennych to średnie arytmetyczne ocen dotyczących pozycji kwestionariusza wchodzących w skład danego czynnika. Zdecydowałam się na wyodrębnienie czterech grup. Przy większej ich liczbie niektóre wyodrębnione skupienia były za mało liczne i w związku z tym mało przydatne do dalszych analiz, natomiast mniejsza ich liczba nie gwarantowała dostatecznej jednorodności skupień. Wyniki grupowania zostały przedstawione na wykresie 1. Dokładniejszy opis każdego skupienia, pokazujący jak studenci z każdej grupy odpowiadali na pytania kwestionariusza, znajduje się w załączniku. Poniżej przedstawione zostały krótkie charakterystyki wyodrębnionych grup.

Rysunek 1. Wyniki analizy skupień przeprowadzonej na badanych osobach

Grupa 1 (Skupienie 1) – samokształcenie (nauka własna) jako środek do uzyskania zaliczenia

Grupę 1 (skupienie 1) można scharakteryzować jako osoby, które mają warunki do samodzielnego studiowania, nauka własna nie sprawia im trudności, nie mają też innych obowiązków, które utrudniałyby ich studiowanie, ale nie poświęcają temu zbyt wiele czasu. Działania związane z samokształceniem określają jako niesystematyczne. Przykładowo ponad połowa badanych w grupie 1 uważa się za osoby niesystematyczne w badanym obszarze, nikt nie opisał nauki własnej jako zdecydowanie systematycznej. Również ponad połowa badanych w tej grupie opisuje naukę własną jako aktywność niezorganizowaną, tylko dwie osoby – jako zdecydowanie zorganizowaną. Badani w grupie 1 robią więc to, co konieczne, bo to studiowanie jest *raczej* potrzebne, *raczej* ważne.

Grupa 1 to **41 respondentów, co stanowi 21% badanych**. Charakterystyczny dla grupy 1 jest duży odsetek osób, które na podanych skalach wybierały wartość 0 (*nie mam zdania*). Duża część grupy 1 nie opisałyby zatem nauki własnej za pomocą podanych przymiotników (por. załącznik) albo po prostu samokształcenie w ramach procesu kształcenia w szkole wyższej nie było dla nich przedmiotem refleksji, nie zastanawiali się nad tym, jakie cechy ma ich samodzielne studiowanie. Bardzo mało osób w tej grupie wybierało wartości 2 (lub -2) na podanych skalach, studenci wchodzący w skład grupy 1 nie opisywali więc swojej aktywności w ramach nauki własnej w sposób zdecydowany. Jeśli już uznawali, że jakiś przymiotnik jest właściwy do scharakteryzowania tej aktywności, to wybierali na skali wartość 1, oznaczając że dane określenie *raczej* opisuje ich naukę. Zdecydowane odpowiedzi dotyczące przymiotników z lewej strony skali stanowią tutaj tylko 6,9%

wszystkich udzielonych w grupie 1 odpowiedzi, natomiast zdecydowane odpowiedzi dotyczące przymiotników z prawej strony skali to 10,5% wszystkich odpowiedzi w tej grupie. Jak pokazuje wykres 1, średnie arytmetyczne dla poszczególnych czynników przyjmują w tej grupie wartości bliskie 0. Grupę tę różni od pozostałych grup wysoki odsetek osób opisujących naukę własną jako niezabierającą dużo czasu (co druga osoba w tej grupie tak opisuje samodzielne studiowanie), niezorganizowaną (51%), niesystematyczną (61%). Tylko 3 osoby w tej grupie opisały naukę własną jako zdecydowanie czasochłonną (czyli wybrały wartość 2 na podanej skali). Dla porównania – w grupie 2 takich osób było 28, w grupie 3 – aż 48 osób, w grupie 4 – 14 osób. Charakterystyczne dla grupy 1 jest opisywanie nauki własnej jako łatwej do pogodzenia z innymi obowiązkami. Tylko co trzecia osoba w tej grupie opisuje naukę własną jako trudną (zdecydowanie tak opisały naukę własną tylko 4 osoby) i trudną do pogodzenia z innymi obowiązkami (zdecydowanie – 2 osoby). W porównaniu z pozostałymi grupami jest to niewielki odsetek (por. załącznik). Jednocześnie są one przekonane, że nauka własna jest aktywnością ważną (71%), potrzebną (78%), niezbędną (71%), choć podobnie jak w innych przypadkach i tutaj nie ma wielu zdecydowanych określeń. Nauka własna jest w tej grupie *raczej* potrzebna, *raczej* ważna i *raczej* niezbędna.

Tabela 2. Charakterystyka grupy 1

Znaczenie przypisywane samokształceniu w ramach kształcenia w szkole wyższej	Przykładowe przymiotniki wybierane najczęściej przez studentów do scharakteryzowania nauki własnej	Cechy grupy	% badanych
Środek do uzyskania zaliczenia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Raczej łatwa do pogodzenia z innymi obowiązkami ▪ Raczej niezabierająca dużo czasu ▪ Raczej niezorganizowana ▪ Raczej niesystematyczna ▪ Raczej efektywna ▪ Samodzielna ▪ Odbywająca się w odpowiednich warunkach ▪ Raczej ważna ▪ Raczej potrzebna ▪ Trudno powiedzieć, czy jest twórcza, czy odtwórcza ▪ Trudno powiedzieć, czy jest nudna, czy ciekawa; raczej ciekawa ▪ Trudno powiedzieć, czy dostarcza emocji (34%), raczej nie dostarcza (27%) 	<p>Studenci studiów niestacjonarnych (58%)</p> <p>Studenci mieszkający w mieście (56%)</p> <p>Studenci starsi stażem (56%)</p>	21%

Grupę 1 można określić jako: **mało zaangażowani, obojętni**. Są to osoby niezaangażowane w samodzielne studiowanie lub zaangażowane w do- kładnie takim stopniu, jaki jest konieczny do uzyskania zaliczenia i – w dal- szej perspektywie – do ukończenia studiów. Nie uważają się za przymuszo- nych do studiowania (4 osoby w tej grupie określiły naukę własną jako ak- tywność zdecydowanie wymuszona), ale też nie są jakoś szczególnie zaintere- sowani tą aktywnością (2 osoby określiły naukę własną jako zdecydowanie ciekawą, 5 jako zdecydowanie opartą na rozwiązywaniu problemów). Można przypuszczać, że nauka własna jest przez tę grupę traktowana jako **środek do uzyskania zaliczenia**, co w przyszłości oznacza uzyskanie dyplomu. Kształ- cenie w szkole wyższej jest w grupie 1 takim rytuałem, potrzebnym do zmia- ny poziomu wykształcenia.

Grupa 2 (Skupienie 2) – samokształcenie jako twórcze rozwiązywanie problemów praktycznych i teoretycznych

Grupa 2 to **58 osób, co stanowi 30% badanych**. Charakterystyczną ce- chą osób zaliczonych do grupy 2 jest to, że wybierały głównie określenia z prawej strony na podanych skalach (por. załącznik). Aż 37% wszystkich udzielonych przez grupę 2 odpowiedzi *zdecydowanie* opisywało naukę wła- sną za pomocą przymiotników z prawej strony skali. Tylko niecały 1% (do- kładnie: 0,9%) stanowiły odpowiedzi opisujące naukę *zdecydowanie* za po- mocą przymiotników z lewej strony skali. Nie ma w tej grupie osób, które opisałyby naukę własną jako nieważną albo niepotrzebną. Prawie wszyscy do opisanja swojej nauki wybrali przymiotniki: przemysłana (96,6%), samo- dzielna (98%), systematyczna (89,6%), zorganizowana (89,6%). Wszyscy (100%) określili naukę własną jako *raczej* lub *zdecydowanie* efektywną. Większość osób z grupy 2 opisała naukę jako trudną (69%), trudną do pogo- dzenia z innymi obowiązkami (72,4%). Grupa 2 postrzega swoje studiowanie w ramach nauki własnej jako oparte na rozwiązywaniu problemów (86,2%). Taki sposób opisywania nauki własnej wyraźnie różni tę grupę od trzech pozostałych. Cechą charakterystyczną tej grupy jest też wykraczanie poza to, co zlecił nauczyciel (60%), korzystanie z wielu źródeł informacji (91,4%), a także zaangażowanie emocjonalne w naukę własną. Studenci z grupy 2 poświęcają dużo czasu na samodzielne studiowanie, opisują naukę własną jako czasochłonną (86,2%), przy czym 28 osób (48,2%) – jako *zdecydowanie* czasochłonną.

Grupę 2 można określić jako **Zaangażowani i twórczy**. W grupie tej nieznacznie przeważają osoby mieszkające w mieście (55%), są to w więk- szości (60%) studenci studiów stacjonarnych. Przeważają osoby z dłuższym stażem studiowania (55%). Nauka własna jest w tej grupie traktowana jako **rozwiązywanie problemów teoretycznych i praktycznych**.

Tabela 3. Charakterystyka grupy 2

Znaczenie przypisywane samokształceniu w ramach kształcenia w szkole wyższej	Przykładowe przymiotniki wybrane najczęściej przez studentów do scharakteryzowania nauki własnej	Cechy grupy	% badanych
Twórcze rozwiązywanie problemów praktycznych i teoretycznych	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zdecydowanie ważna ▪ Zdecydowanie potrzebna ▪ Efektywna ▪ Zdecydowanie czasochłonna ▪ Zdecydowanie przemyślana ▪ Zorganizowana ▪ Raczej oparta na rozwiązywaniu problemów (64%), zdecydowanie – 24% ▪ Wykraczająca poza wskazówki nauczyciela ▪ Ciekawa ▪ Dostarczająca emocji ▪ Zdecydowanie twórcza (25%), raczej twórcza (45%) 	Studenci studiów stacjonarnych (60%) Starsi stażem (55%) Mieszkańcy miast (55%)	30%

Grupa 3 (Skupienie 3) – samokształcenie jako obowiązek, powinność, zadanie do wykonania

W grupie 3 znalazło się **69 osób – 35% badanych**. Grupa 3 podobnie jak dwie grupy opisane wcześniej określa naukę własną jako ważną (95%), potrzebną (94%). Podobnie jak w grupie 2 można zauważyć, że większość wyborów mieści się po prawej stronie podanych skal. Podobnie jak w grupie 2 jest tutaj dużo odpowiedzi charakteryzujących naukę własną w sposób zdecydowany za pomocą przymiotników z prawej strony skali (31% wszystkich odpowiedzi w tej grupie to wybór 2 na podanych skalach). Wyjątek stanowi czynnik 4 – niezależność studentów związana z nauką własną. Tutaj – odmiennie niż w grupie 2, często wybierano określenia „oparta na uczeniu się pamięciowym” (63,7%), 16 osób (23%) *zdecydowanie* opisuje naukę jako pamięciowe przyswajanie fragmentów tekstów. Studenci zaliczeni do tej grupy, przygotowując się do zajęć i egzaminów „sztywno trzymają się wskazówek nauczyciela”, nie wykraczają poza te wskazówki (65,2%, a 16% – *zdecydowanie*). Co druga osoba w tej grupie opisuje naukę własną jako zajęcie interesujące, dostarczające emocji, twórcze. Nie ma w tej grupie ani jednej osoby, która stwierdziłaby, że nauka własna nie zabiera dużo czasu. Prawie wszyscy (95,7%) uznali, że jest to zajęcie czasochłonne; dla 48 osób (69,5%) – *zdecydowanie* czasochłonne.

Grupę 3 można określić jako **Zaangażowani i pilni**. Nieznacznie przeważają tu osoby, które nie pracują (55%), studenci studiów stacjonarnych (59%), w większości są to studenci pierwszego roku (62%). Nauka własna jest w tej grupie traktowana jako **obowiązek, powinność, zadanie do wykonania**. Przy czym słowo obowiązek nie musi tutaj oznaczać zadania narzuconego z zewnątrz. Może być rozumiane jako zadanie świadomie podjęte w celu, na przykład, związanym z dążeniem do własnego rozwoju.

Tabela 4. Charakterystyka grupy 3

Znaczenie przypisywane samokształceniu w ramach kształcenia w szkole wyższej	Przykładowe przymiotniki wybierane najczęściej przez studentów do scharakteryzowania nauki własnej	Cechy grupy	% badanych
Obowiązek, powinność, zadanie do wykonania	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zdecydowanie ważna ▪ Zdecydowanie potrzebna ▪ Efektywna ▪ Zdecydowanie trudna ▪ Zdecydowanie czasochłonna ▪ Zdecydowanie samodzielna ▪ Oparta na uczeniu się pamięciowym ▪ Sztywno trzymająca się wskazówek nauczyciela ▪ Zdecydowanie samodzielna 	Studenci studiów stacjonarnych (59%) Studenci rozpoczynający studia (62%) Mieszkańcy wsi (52%)	35%

Grupa 4 (skupienie 4) – samokształcenie jako „kula u nogi”

Skupienie 4 opisuje naukę własną jako trudną (68%), opartą na uczeniu się pamięciowym (90,3%), niewykraczającą poza wskazówki nauczyciela (77,4%), nudną (74,2%) i odwórczą (67,7%). Charakterystyczne dla grupy 4 jest opisywanie – w większym stopniu niż pozostałe grupy – swojej nauki za pomocą określeń z lewej strony skali (por. załącznik). Na podstawie odpowiedzi studentów udzielonych w kwestionariuszu można odnieść wrażenie, że nauka własna jest dla tej grupy czymś wtórnym, nieistotnym w stosunku do innych rodzajów aktywności. Studenci z tej grupy sprawiają wrażenie przymuszonych do studiowania, które jest dla nich przysłowiową „kulą u nogi”. 74,2% tej grupy opisało naukę własną jako aktywność wymuszoną, 36% – jako *zdecydowanie* wymuszoną. Dla prawie wszystkich (93,5%) nauka własna jest trudna do pogodzenia z innymi obowiązkami, co drugiemu badanemu w tej grupie (52%) – *zdecydowanie* trudno jest pogodzić inne obowiązki

z nauką. Tylko jedna osoba w grupie 4 scharakteryzowała swoje uczenie się związane z przygotowaniem do zajęć jako *raczej* oparte na rozwiązywaniu problemów i dwie osoby – jako *raczej* wykraczające poza wskazówki nauczyciela. Nie było w ogóle osób w tej grupie, które *zdecydowanie* opisałyby naukę własną jako związaną z rozwiązywaniem problemów czy wykraczającą poza wskazówki nauczycieli. Prawie wszyscy studenci (90,3%) w grupie 4 przygotowują się do zajęć i egzaminów, ucząc się na pamięć fragmentów wykładów lub tekstów z podręczników, trzymają się ściśle wskazówek nauczyciela (77,4%). Grupa 4 to studenci **niezaangażowani, przymuszeni** do samodzielnego studiowania. Jest to **31 osób, co stanowi około 16% wszystkich badanych**. Są to w większości studenci studiów niestacjonarnych (61,2%).

Nauka własna jest w tej grupie postrzegana jako „*kula u nogi*”. Jest traktowana jako obowiązek, ale inaczej niż w grupie 3. W grupie 4 ten obowiązek jest niechciany, narzucony. Badani z grupy 4 nie chcą podejmować żadnego wysiłku związanego ze studiowaniem. Cele jakie ma spełniać nauka nie są więc przyjęte jako własne albo cele te „przegrywają” z innymi celami życiowymi, które w danym momencie są dla studenta ważniejsze.

Tabela 5. Charakterystyka grupy 4

Znaczenie przypisywane samokształceniu w ramach kształcenia w szkole wyższej	Przykładowe przymiotniki wybierane najczęściej przez studentów do scharakteryzowania nauki własnej	Cechy grupy	% badanych
„Kula u nogi”	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zdecydowanie trudna do pogodzenia z innymi obowiązkami ▪ Niezorganizowana ▪ Niesystematyczna ▪ Zdecydowanie oparta na uczeniu się pamięciowym (61%), raczej oparta na uczeniu się pamięciowym (29%) ▪ Zdecydowanie sztywno trzymająca się wskazówek nauczyciela ▪ Odtwórcza ▪ Zdecydowanie nudna ▪ Zdecydowanie niebudząca emocji ▪ Raczej wymuszona (39%), zdecydowanie wymuszona (35%) 	<p>Studenci studiów niestacjonarnych (61%) Rozpoczynający studia (54%) Mieszkańcy miast (50%), mieszkańcy wsi (50%)</p>	16%

Podsumowanie

Przedstawiona powyżej typologia pokazuje, że studenci nie stanowią jednorodnej grupy pod względem postaw wobec nauki własnej. Różnice pomiędzy wyróżnionymi grupami dotyczą przede wszystkim stopnia zaangażowania oraz samodzielności (autonomii) w ramach tej nauki. Wśród badanych osób najbardziej liczną grupę stanowili studenci zaangażowani i pilni. Można w tym miejscu odnieść się do badań jakościowych prowadzonych przez Piotra Stańczyka na Uniwersytecie Gdańskim wśród studentów zaocznych kierunku politologia (P. Stańczyk, 2007). Z wypowiedzi tamtych studentów wynika, że studia postrzegają jako przepustkę do lepszego życia, jako sposób na zmianę swojej pozycji społecznej. Studiują, bo potrzebny jest im *dplom*, nazywany *papierkiem*. A *przy okazji* – zauważają badani – można *oprócz tego* zdobyć jakąś wiedzę. Podsumowując wyniki swoich badań, autor stwierdza, że „na pierwszy plan wybija się zewnątrzsterowność i instrumentalność procesu uczenia się. (...) Studiowanie wedle znaczeń nadawanych mu przez studentów zaocznych jest skutkiem presji ‘obecnych realiów’ konstytuujących rynek pracy” (tamże, s. 57). Przeprowadzone przeze mnie badania potwierdzają istnienie grupy osób studiujących o takich jak te lub podobnych postawach. Są to osoby reprezentujące typ postawy określony przeze mnie tutaj jako *mało zaangażowani, obojętni i niezaangażowani, przymuszeni*. Stanowią oni 36% badanej grupy. Z moich badań wynika, że nie są to postawy charakterystyczne jedynie dla studentów studiujących w trybie niestacjonarnym. Tryb studiowania nie różni studentów istotnie pod względem postaw wobec nauki własnej. Postawy wobec nauki własnej nie zależą też od stażu studiowania. Studenci rozpoczynający studia nie różnią się istotnie, jeśli chodzi o postawy wobec nauki własnej od studentów z dłuższym stażem. Postawa wobec studiowania nie zmienia się więc w trakcie studiów. Postawa polegająca na braku zaangażowania w samokształcenie nie jest charakterystyczna dla wszystkich badanych. Osobną grupę stanowią studenci *zaangażowani i pilni*, którzy wydają się być zorientowani na zdobywanie wiedzy („obiektywnej”), jednocześnie mało samodzielni, mało dociekliwi. Są zaangażowani, ale raczej zewnątrzsterowni, niewykraczający poza zadania wyznaczone przez nauczyciela. Interesujące jest to, że zapytani o własną samodzielność w ramach nauki własnej prawie wszyscy uważają się za samodzielnych (98%). Nie potwierdzają jednak tej samodzielności odpowiedzi na inne pytania (np. dotyczące uczenia się pamięciowego, wykraczania poza wskazówki nauczyciela). Być może samodzielność jest w tej grupie rozumiana nie jako niezależność, autonomia w ramach nauki własnej, ale jako po prostu uczenie się bez pomocy albo towarzystwa innych osób. Jeszcze inną grupą, którą także można określić jako grupę osób zaangażowanych w naukę własną są osoby, dla których studiowanie w uczelni wyższej jest nie tylko realizowaniem zadań zleconych przez nauczycieli, ale także okazją do realizowania własnych pasji, rozwijania zainteresowań. Grupa, którą nazwałam *zaangażowaną i twórczą*, wydaje się być najbardziej aktywna intelektualnie i dociekliwa. Do tej grupy należy co trzecia badana osoba.

Bibliografia

Czerepaniak-Walczak M.(2006), *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańsk.

Kotusiewicz A. (1991), *Universitatis a zawodowe kształcenie nauczycieli w uniwersytecie*, „*Życie Szkoły Wyższej*”, nr 3.

Kozerska A. (2011), *Samokształcenie studentów w ramach procesu dydaktycznego w szkole wyższej. Komunikat z badań*, [w:] Gofron A., Gofron B., *Podstawy edukacji. Konteksty dydaktyczne*, Kraków.

Malewski M. (2010), *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*, Wydawnictwo DSWE Wrocław.

Nauka własna studenta (1976) red. J. Zborowski, Warszawa.

Palka S. (2010) *Wiedza w akademickim kształceniu pedagogów*, [w:] Sajdak A., Skulicz D., *Paradygmaty akademickiego kształcenia pedagogów*, Kraków.

Popper K.R. (1992), *Wiedza obiektywna: ewolucyjna teoria epistemologiczna*, Warszawa.

Stańczyk P. (2007) *Wykształcenie, rynek pracy i „lepsze życie” w perspektywie znaczeń nadawanych przez studentów zaocznych*, „*Terazniejszość. Człowiek. Edukacja*”, nr 1.

Śliwski B.(2008) *O fenomenie i problemach popularności pedagogiki jako upragnionego kierunku studiów*, [w:] Gołębiak B.D., *Pytanie o szkołę wyższą. W trosce o człowieczeństwo*, Wrocław.

Wróblewska W. (2008), *Autoedukacja studentów w uniwersytecie – ujęcie z perspektywy podmiotu*, Białystok.

Summary

Self-education of students in the scope of didactic process at higher education school – a trial of typology

Key words: self-education, typology of attitudes towards self-education, higher education school.

The results of researches including self-education of students in the scope of didactic process at higher education school are presented in this article. The main aim is to separate typological groups of students that depend on their attitudes towards self-education. 233 students of pedagogy were examined. The cluster analysis that was conducted, allowed to isolate 4 types of attitudes of students towards self-education in the scope of didactic process. The differences between separated groups include mainly rate of commitment and their independence (autonomy) in the scope of learning. The most numerous group compose „dedicated and diligent” students.

Załącznik

Rozkłady ocen studentów dotyczących ich nauki własnej w poszczególnych grupach (skupieniach).

Dla zwiększenia czytelności tabeli połączyłam: oceny 1 i 2 w jedną grupę wartości dodatnich (ozn. +), oceny - 1 i - 2 w grupę wartości ujemnych (ozn. -)

Czynnik	Rodzaj skali	Gr. 1 (skupienie 1)		Gr. 2 (skupienie 2)		Gr.3 (skupienie 3)		Gr.4 (skupienie 4)					
		+	-	+	-	+	-	+	-				
1. Przekonanie o wartości nauki własnej	Nieważna – Ważna	9,7%	19,5%	70,7%	0%	6,9%	93,1%	1,4%	2,9%	95,7%	19,4%	35,5%	45,2%
	Niepotrzebna – Potrzebna	14,6%	7,3%	78%	0%	1,7%	98,3%	1,4%	4,3%	94,3%	25,8%	9,7%	64,5%
	Zbędna – Niezbędna	14,6%	14,6%	71%	1,7%	8,6%	89,6%	5,8%	81,2%	25,8%	29%	45,2%	
	Wymuszone – Niewymuszone	34,1%	24,4%	41,5%	13,8%	22,4%	63,8%	5,8%	18,8%	30,7%	74,2%	16,1%	9,7%
	Nieretoryczna – Retoryczna	7,3%	14,6%	78%	0%	0%	100%	2,9%	89,9%	25,8%	9,7%	64,5%	
2. Pokonywanie trudności związanych z nauką własną	Łatwa do pogodzenia z innymi obowiązkami – Trudna do pogodzenia z innymi obowiązkami	34,2%	34,1%	31,7%	15,5%	15,5%	69%	8,5%	10,1%	81,2%	19,4%	12,9%	67,7%
	Łatwa do pogodzenia z innymi obowiązkami – Trudna do pogodzenia z innymi obowiązkami	48,8%	19,5%	31,7%	15,5%	12,1%	72,4%	3,8%	1,5%	79,7%	6,5%	0%	93,5%
	Niezabierająca dużo czasu – Czasochłonna	51,2%	19,5%	29,3%	5,2%	8,6%	86,2%	0%	4,3%	95,7%	19,4%	3,2%	77,4%
	Niezorganizowana – Zorganizowana	51,2%	22%	26,8%	5,2%	5,2%	89,6%	3,8%	4,3%	76,8%	51,6%	9,7%	38,7%
	Niesystematyczna – Systematyczna	61%	24,4%	14,6%	10,4%	0%	89,6%	20,3%	17,4%	62,3%	67,7%	9,7%	22,6%
3. Planowanie i organizowanie nauki własnej	Nieprzemysłowa – Przemysłowa	14,6%	31,7%	53,7%	0%	3,4%	96,6%	2,9%	13%	84,1%	22,6%	25,8%	51,6%
	Niesamodzielna – Samodzielna	12,2%	7,3%	80,5%	0%	1,7%	98,3%	4,3%	1,4%	94,2%	32,3%	3,2%	64,5%
	Odbývająca się w trudnych warunkach – Odbývająca się w odpowiednich warunkach	19,5%	22%	56,1%	8,6%	1,7%	89,6%	10,1%	11,6%	78,3%	22,6%	19,4%	58%
	Opiera na uczeniu się pamięciowym – Opiera na rozwiązywaniu problemów	29,3%	26,8%	43,9%	3,4%	10,3%	86,2%	63,7%	17,4%	18,9%	90,3%	6,5%	3,2%
	Szywno trzymająca się wskazówek nauczyciela – wykraczająca poza wskazówki nauczyciela	19,5%	36,6%	43,9%	3,4%	36,2%	60,3%	65,2%	21,7%	13%	77,4%	16,1%	6,5%
5. Zaangażowanie emocjonalne w naukę własną	Nudna – Ciekawa	17,1%	34,1%	48,8%	6,9%	15,5%	77,6%	18,8%	31,9%	49,3%	74,2%	19,3%	6,4%
	Niebudząca emocji – Dostarczająca emocji	31,7%	34,1%	34,2%	6,9%	31%	62,1%	26,1%	27,5%	46,4%	64,4%	22,6%	12,9%
	Otwórcza – Twórcza	24,4%	43,9%	31,7%	5,2%	24,1%	70,7%	23,2%	21,7%	55,1%	67,7%	16,1%	16,1%
	Zwykle związana z wykorzystaniem jednego źródła informacji – Związana z wykorzystaniem informacji z różnych źródeł	21,9%	19,5%	58,5%	5,2%	3,4%	91,4%	4,5%	1,4%	44,1%	35,5%	12,9%	51,6%